

Od památkové péče k ochraně i tvorbě životního prostředí

*Vila malíře E. Filly na Ořešince —
arch. Pavel Janák, 1923
(snímek Z. Helfert)*

Ochranu uměleckých památek 19. a 20. stol. podle mého názoru nutno chápat v daleko širších souvislostech i důsledcích než dosud: tady už nejde o ochranu nějakých fragmentů v novém prostředí, ale o vytváření podmínek kulturní kontinuity, o integraci všech historicky vzniklých hodnot do prostředí člověka naší socialistické společnosti.

Tomuto širšímu aspektu bych chtěl věnovat několik slov; jsem urbanista a vidím vždy komplexní vztahy i v oblasti péče o kulturní hodnoty. Proto začínám citací závěrů z mezinárodního kolokvia, věnovaného „záchráně historického prostředí“, konaného v Lisabonu r. 1968, citací, na jejíž formulaci jsem se též zúčastnil. Šlo nám tehdy o zdůraznění kulturní kontinuity jako nepřerušného proudu kulturního dění až do živé současnosti, kdy se začínají též měnit dimenze ochrany.

Jako preambuli jsme tehdy formulovali požadavek po jakémsi principiálním přístupu. Úvodem jsme žádali:

„Doporučujeme, aby všechny teoretické a praktické počiny, týkající se ochrany historických imobilí, ansámbků, městských center i krajiny — problémy to nejen dosahu evropského, ale i světového — byly chápány jako životní potřeba naší civilizace a aby byly integrovány do oblasti plánování společensko-politického, hospodářského i kulturního; neboť bez této komplexity pojmání zůstávají v poloze abstrakce a bez společenské působnosti.

Cílem je soustavná integrace celého procesu kulturního vývoje: nejde již jen o zachování svědectví minulosti, o statickou ochranu hmotného dědictví, ale je třeba zajistit kontinuitu života v užívání a přetváření historického kulturního dědictví pro účely soudobé společnosti.

Metodologie se musí přizpůsobit novému přístupu: jediné komplexní plánování, které rozvíjí všechny disciplíny dotýkající se dosažení vytčeného cíle, je vhodným prostředkem k rozřešení složitých problémů, které vyvstávají při rozvoji naší sídelní kultury. Takové plánování vede k integraci stavebního, architektonického a urbanistického dědictví, krajiny i přírody do racionálního schématu organizace životního prostředí — a vede k rozvoji kulturního života společnosti.“

*

„Ochrana životního prostředí, to není jen boj proti znečišťování vod a ovzduší, hluku a důsledkům škodlivých výrobních technologií, ale i úsilí o záchranu biologických a estetických hodnot krajiny, i o uchování kulturních hodnot minulosti, jež jsou integrující součástí našeho současného životního prostředí.“

Takto charakterizoval generální tajemník U Thant ve Spojených národech smysl a cíle ochrany a tvorby životního prostředí: tedy nejen chránit materiální, ale i duchovní hodnoty — uchovat kulturní kontinuitu nejen v místních, národních, ale i ve světových relacích.

Vidíme, jak snahy o integraci kulturních památek do soudobého životního prostředí podněcují i reanimaci historických jader měst, funkční regeneraci imobilních kulturních hodnot a jejich zapojení do soudobého životního procesu socialistické společnosti. Tím se zpochybňoval pojem „památky“ v dogmatickém pojetí jakési absolutní hodnoty, kterou chráníme v původní formě před zničením. Ptáme se, co je to památka, co z imobilního kulturního majetku je skutečně hodno chránit před zničením? Známe nějaká objektivní kritéria pro vymezení „památky“ a pro její selekci k ochraně?

Snažil se je najít Alois Riegl na konci 19. stol. v hodnotě stáří. Avšak nám architektům nejde o ochranu historického dokumentu sama o sobě, ale o záchranu takového historického díla, které k nám ještě dnes hovoří; nejen nám cosi vypovídá, ale je schopné nás inspirovat při formování zítřka — tedy díla výtvarných kvalit, které je společensky stále aktuální. Jistěže takové hodnocení je subjektivní — každá doba má jiná kritéria hodnocení — ale v tom se zračí vývoj, odraz neustále se proměňujících forem a požadavků života: je to kontinuální vývoj názorů na společenské hodnoty.

Chápeme-li předmět ochrany jako výtvar, artefakt, dílo společensky užitečné, které chráníme méně z hlediska „vědeckého“ jako spíše „emocionálního“, tak jsme překonali názor, že chránit lze jen díla starší sto let a pod. (jak např. dnes ještě platí v Bavorsku ochrana do r. 1850) — a jak stále mnoho teoretiků ještě obhajuje tento názor. Ceníme bez ohledu na fyzické stáří výtvarnou hodnotu díla a jeho význam v našem životním prostředí; obráceně tím doznáváme, že naše životní prostředí integruje výtvarné všech epoch jako výraz kulturní kontinuity v naší společnosti.

Zaváděním takových kritérií se nám stupnice děl (chráněných a chránění hodných) dále rozvíjí do hloubky i na 19. a 20. stol., jichž výtvarné integrujeme do kulturní tradice — ale i do šířky nám přerůstá ochrana „objektů a městských jader“ v ochranu širšího prostředí, krajinných celků, až konec konců celého — člověkem, lidskou kultivací zhodnoceného, ale i ohroženého a jím občas ničeného — „životního prostředí“.

Nelze všechno uchovat, nemůžeme a nesmíme naše prostředí chápat jako muzeum, ale je třeba moudře vyrovnávat překotné novátorství, které buduje a současně ničí,

*Gröheho vila v Havlíčkových sadech — arch. Antonín Barvilius, Josef Schulz, 1879—1881
(snímek Štencův archiv)*

s uchováním kulturní kontinuity ve společenském vývoji. Je třeba provádět přísný výběr na základě objektivizovaných výtvarných hodnot — i když víme, že to vždy bude dobově vázaný soud; ale tak je to i správné a odpovídá to zákonitostem společenského a kulturního vývoje.

*

Snad by nyní bylo užitečné dát k těmto jakýmsi „tezím“ určité komentáře architekta-urbanisty:

Jde v prvé řadě o jasné rozlišení dvou přístupů k ochraně imobilních památek: buď je tu onen ryze objektivní přístup k památce jako ke kulturnímu dokumentu, kde hodnotíme stáří, aplikujeme etnografická hlediska na muzealizovaný a z prostředí vytržený objekt, nebo se tu uplatňuje subjektivní hodnocení, kdy přistupujeme k památce jako k výtvarnému dílu v jemu adekvátním prostředí, tedy pochopenému v plné prostorové komplexitě jeho působení, bez určitých historických vazeb. Tedy:

a) kulturně historický aspekt pojímá záchranu jako doklad, dokument kulturní vyspělosti národa v minulosti,

b) tvůrčí aspekt znamená, že chráníme historický celek jako umělecky hodnotné prostředí humanistického měřítka, jako relikt skutečně lidských vztahů, které jsme v městech 19. a 20. stol. ztratili.

*Lannova vila v Majakovského ulici — arch. Antonín Barvitijs, Ignác Ullmann, 1870
(snímek Štencův archiv)*

Obě cesty jsou nutné — jen jako urbanista budu vždy preferovat záchranu živého díla, díla v jeho historické kontinuitě, kdy městský organismus je produktem složitého procesu tvořivé syntézy uměleckých děl nejrůznějších dob až do naší živé současnosti.

A nakonec ještě k otázce ochrany komplexního prostředí, kdy je třeba pohledy vzad organicky spájet i s pohledy vpřed — tedy k ochraně i tvorbě životního prostředí: zatím jsme znali jen kulturně politické řízení pohledu zpět, ochranu tzv. památek. Za kapitalistických podmínek bylo třeba bránit historické kulturní hodnoty před spekulací agresí: tak vznikla jejich státní ochrana před negativními zásahy slepého novátorství v podnikatelském pojetí.

Dnes, kdy socialistická společnost se snaží ovládat proces přetváření životního prostředí, kdy politické vedení usiluje o zachování kulturní kontinuity, dnes musí dojít k integraci ochrany i budování do komplexní tvorby životního prostředí, jehož gestorem se stává nová společnost prostřednictvím orgánů státní moci.

Často se formuluje, že životní prostředí (tj. obytné, pracovní, oddychové, sociální aj.) je odrazem materiální (ekonomické a technické) a kulturní (ideově politické, etické

Maiselova ulice v Praze 1 (snímek Z. Helfert)

Víla sochaře Františka Bílka — František Bílek 1911 (snímek Štencův archiv)

i tvůrčí, umělecké) vyspělosti, resp. vývojové situace toho kterého lidského společenství. Ovšem plánovitá tvorba životního prostředí v naší socialistické společnosti je úkolem politickým.

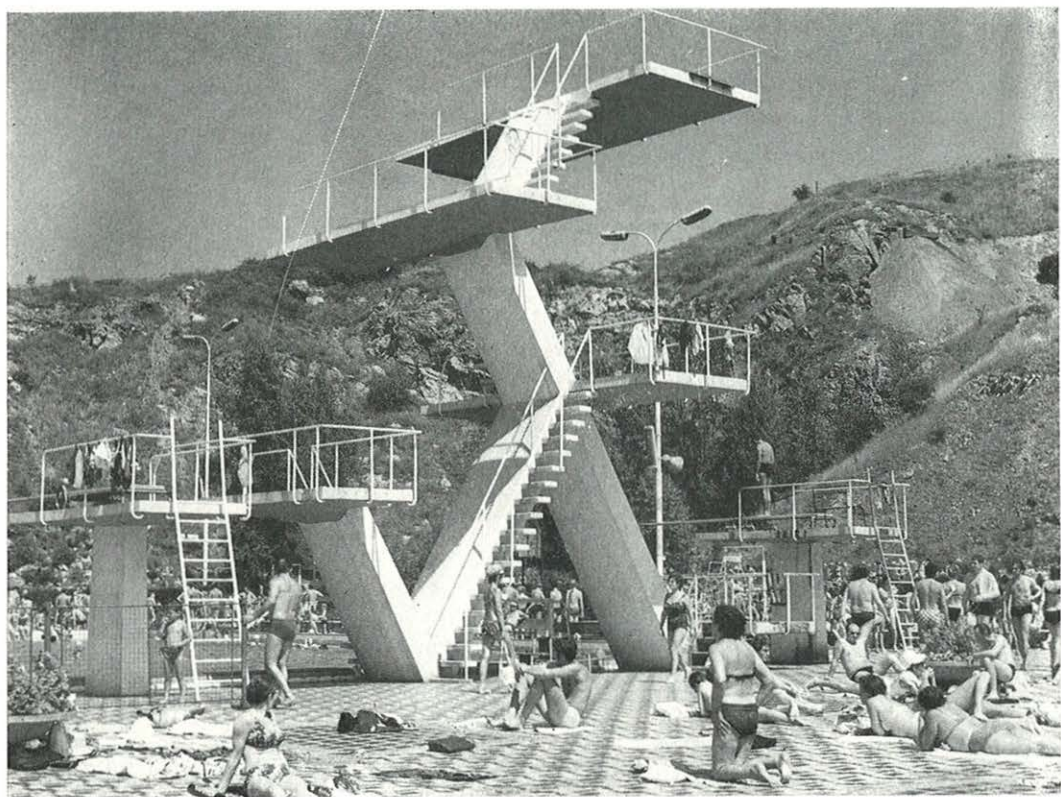
I u nás ještě žijí rezidua z předešlých dob, kdy prostředí bylo výsledkem živelnosti; ale je třeba, aby vyvstal určitý obhájce kulturních potřeb drobného jedince proti mocným investorům, kteří dosud zanedbávají fyzické nebo psychické podmínky společenského života: od hygieny, čistoty vod a ovzduší, bezhlučnosti, přes otázky vybavenosti životního prostředí společenskými službami až po postulát pohody a krásy; jde o boj proti lhostejnosti k člověku, proti nekulturnosti vůbec (a to v obytném, pracovním i oddechovém prostředí).

A tuto obranu kulturnosti životního prostředí musí nést orgán státní moci; dnes, kdy přecházíme z více méně ukončené fáze tvorby pevné materiální základny do další fáze uspokojování psychických potřeb člověka nové socialistické společnosti, dnes nás začátky vědecko-technické revoluce přivádějí k dalšímu stupni, tj. k uspokojování psychických potřeb, k vytváření takového životního prostředí, které umožní kulturní využití narůstajícího volného času, prostě vytvoří takové podmínky života, které zpětně ovlivní růst hospodářské a kulturní úrovně. (To je ovšem proces pro generaci — ale musí být cílevědomě řízen.)

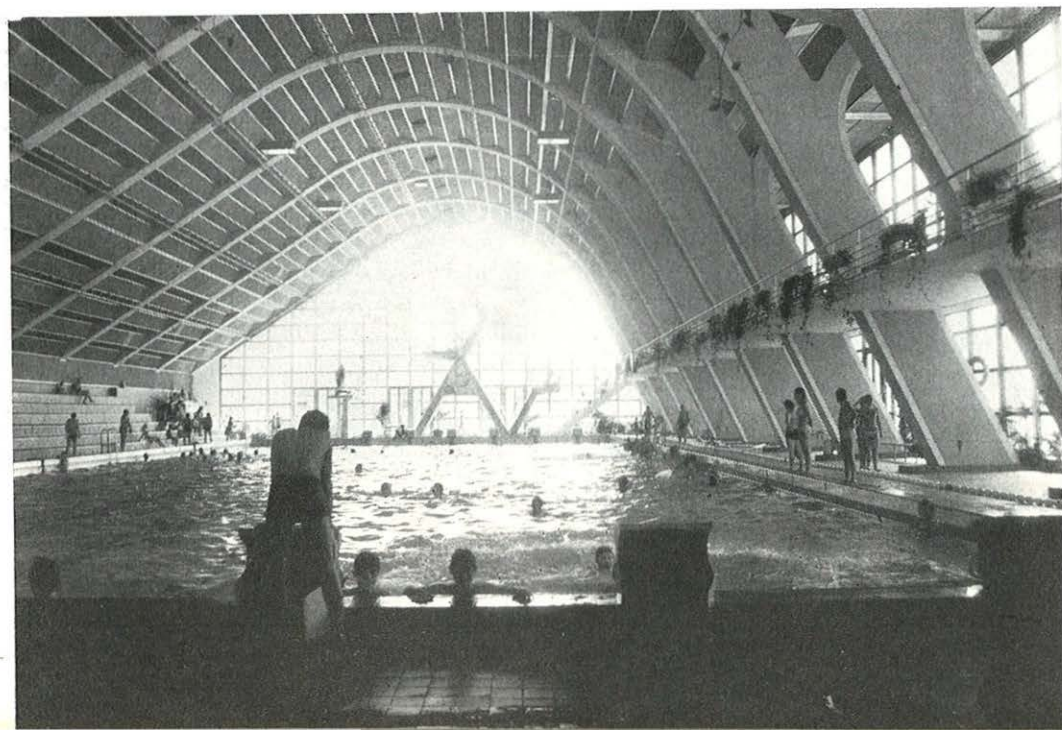
Jestliže jsme dosud chránili „památky“, objekty i historická jádra jako doklady

Dům čp. 209/V v Josefově (snímek Z. Helfert)

Podolský plavecký stadión (snímek J. Janatková)

kontinuity kulturního vývoje v určitém více či méně stabilizovaném útvaru až do konce 18. resp. začátku 19. stol., bude se dále ochrana jevit jako snaha o průběžnou integraci kulturního dědictví do soudobého životního procesu, tedy jako úsilí o uchování vývojové kontinuity bez céсур — a v konečném snažení o integraci historických i nových urbanistických útvarů do celkové systematiky regionálního osídlení. Nejde nám tedy už jen o ochranu určitých výtvarně nebo jinak hodnotných objektů, ansámbků či okrsků, nebo jiných urbanistických souborů v městě, v sídle — ale o tvorbu prostorového systému, logicky na sebe navazujícího jednotlivé etapy urbanizačního procesu — a tím i o vytvoření možnosti ochrany tohoto organicky se vyvíjejícího sídelního útvaru stále dynamicky narůstajícího.

Perspektivní cíle ochrany v oblasti moderního urbanismu nelze tedy omezovat jen na pasívní ochranu toho, co jsme přijali za ochrany hodné — tedy určitý fragment v regionálním útvaru města — ale je nutno usilovat o tvorbu dobrého životního prostředí v jeho dynamické kontinuitě vývoje. Tím přerůstáme do tvůrčí polohy podněcující tvorbu kulturních hodnot hodných ochrany. Zní to dnes asi trochu utopicky; ale snad tam skutečně někdy vyústí ochrana památek.

<

Plavecký stadión v Praze-Podolí — arch. Richard Podzemný (snímek J. Janatková)